

Šiuolaikinės religinės lietuvių patirties dialogas su Raineriu Maria Rilke:

Donaldo Kajoko, Leonardo Gutausko,
Antano Gailiaus ir Aido Marčėno poezija

Anotacija: Straipsnyje nagrinėjama religinė šiuolaikinės lietuvių poezijos problematika ir stilistika, išskylanti Rainerio Marios Rilke's poezijos akiraityje. Analizuojama poetų Leonardo Gutausko, Donaldo Kajoko, Antano Gailiaus ir Aido Marčėno kūryba. Konkrečiomis parafrazėmis, semantinėmis ir stilistinėmis asociacijomis pagrįstas jų ir Rilke's dialogas tiriamas pagal literatūros ir teologijos santykio principus, teopoetikos perspektyvoje. Religinis Rilke's akiratis pirmiausia išskleidžiamas nagrinėjant meditacijos kaip religinės patirties ašimi tampančią pokalbio ir kūrybos tikrovę, ją formuojančius žodžio, šauksmo, tylos motyvus. Pasaulio dieviškumą išsakantis daiktiško pasaulio judėjimas ir tapsmas straipsnyje suvokiamas kaip antroji ašis, leidžianti lyginti pasirinktų lietuvių poetų kūrybą, atskleidžianti tradicinę krikščionišką ar dionisiškai šventą žmogaus sielos, jo kasdienybės, *Kito* prigimtį. Lietuvių poetų kūryboje išskylantis angelo motyvas įgyja Rilke's angelui būdingo baisumo intonacijų, šia figūra išsakomos meilės ir kitų aukštesnės būties formų asociacijos.

Raktažodžiai: lietuvių poezija, literatūra ir teologija, meditacija, pokalbis, Rainer Maria Rilke.

Įvadas: *teopoetikos keliu*

Iš daugelio bandymų nusakyti Rainerio Marios Rilke's poezijos paslaptį pasirinktume šiuos: tai atvirumo bei laukimo, atverties bei ištikties autorius, poetas su išskirtinai simboliška meno, daiktų bei *religine patirtimi*. Gausus ir įvairiapusis yra jo *akiratis* lietuvių poezijos erdvėje, apimantis skirtingą reikšminį bei stilistinį intertekstualumą, konkrečiau – ir tokį prasminį bei poetinį *dialogiškumą*,

kuriame matyti ryškūs religinės patirties pėdsakai. Kaip teigiama Ritos Tūtlytės straipsnyje „Raineris Maria Rilke ir XX amžiaus lietuvių modernioji poezija“, lietuviškoji šio modernisto refleksija siekia dar 3-ąjį dešimtmetį ir iki šių dienų turi ilgą vertimų, refleksijų, poetinės pasaulėžiūros istoriją. Ieškodama motyvacijos, kodėl toks ryškus buvo ir yra lietuvių autorių atvirumas Rilke’i, Tūtlytė iškelia gamtos dėsnių žmogaus būčiai ieškojimą, pasaulio daiktiškumą, skausmingą Dievo „ištuštėjimo“ patirtį, tokį rilkišką Dievo ieškojimą, kuris, būdamas nuosaikus, palyginti su poetinėmis „Dievo mirties“ idėjomis, buvo artimas pokario egzodo ar vėlesniems Lietuvos autoriams¹. Tiesa, ankstyvojoje savo kūryboje būdamas atviras nyčiškam Dievo mirties horizontui („Kristaus vizijos“), nuo svaigulio estetikos neatsiejamus jo pėdsakus Rilke išsaugo ir vienuolio estetoto eilėraščiuose – *Valandų knygoje*, o negatyvus, Friedricho Nietzsche’s paveiktas ekspresionistų atvirumas krikščioniškajai teologijai² atpažįstamas *Naujuosiuose eilėraščiuose*, *Duino elegijose*. Poetinių Rilke’s religingumą, tiksliau, dinamiškai kintantį santykį su Dievu, autentiško susitikimo problemą, žmogaus kaip kūrėjo ir daiktų pasaulio šventumą, kritikai nagrinėja siedami autorių tiek su viduramžiams būdingu simbolistiniu gyvenimu bei mintimi, tiek su XX a. pradžios teologine mintimi, su bibrine kalba ir su Rytų krikščionybės dvasingumo formomis. Tūtlytės straipsnis, atkreipęs dėmesį į pagrindines lietuviškojo konteksto tendencijas ir daugiausia dėmesio skyręs lietuviškojo modernizmo pradžiai, palieka galimybę ir kiek kitokiam jaunesnės kartos autorių skaitymui.

Iš šiuolaikinės poezijos laisvai pasirinkti ir sykiu būtent religinio akiračio sutelkti autoriai – tai iš esmės dvi poetų kartas reprezentuojantys Leonardas Gutauskas, Antanas Gailius, Donaldas Kajokas ir Aidas Marčėnas. Šiame straipsnyje daugiausia nagrinėjama XX a. 10-ojo dešimtmečio, taigi jų ankstyvoji poezija, ypač susitelkiant į tiesiogines Rilke’s kūrybos parafrazes bei citatas. Taip pat įtraukiami ir kai kurie naujaisi su tiriamą problematika susiję šių poetų tekstai. Šiuolaikinėje lietuvių poezijoje ieškodami Rilke’s pėdsakų, savaime suprantama,

1 Rita Tūtlytė, „Raineris Maria Rilke ir XX amžiaus lietuvių modernioji poezija“, in: Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 26–33.

2 Apie ekspresionizmui būdingo teologinio mąstymo atsiribojimą nuo jausmo religijos, dialogą su negatyviąja teologija priimant jos visiškos *Kitybės* sampratą ir krizės patirtis žr. Wolfgang Rothe, „Der Mensch vor Gott: Expressionismus und Theologie“, in: *Expressionismus als Literatur: Gesammelte Studien*, herausgegeben von Wolfgang Rothe, Bern–München: Francke, 1969, p. 37–44 ir toliau.

kalbame ne apie estetinį išpūdį niveliuojantį sekimą, bet apie dialogišką dviejų ar trijų autorių susitikimą, tokius sambalsius, kurie leidžia suvokti estetiniam bei religiniam individualaus kūrinio išpūdžiui lemtingą daugiaprasmiškumą ir atvirumą – tai, kas modernioje estetikoje išryškėja kaip vienos svarbiausių vertybių. Iš kritinės minties apie šiuolaikinę lietuvių literatūrą greta minėto Tūtlytės straipsnio ir kitų šios autorės studijų apie šiuolaikinę poeziją mums reikšmingi ir Viktorijos Daujotytės, Gedimino Kajėno svarstymai apie Donaldo Kajoko poetines meditacijas, Audingos Peluritytės–Tikuišienės straipsnis apie Leonardo Gutausko poeziją ir pan.³

Rilke's kūrybos simbolistinę ir jai artimą šventumo metaforų, Dievo santykio su žmogumi prigimtį, ekspresionistiškai negatyvų ir sykiu naujas šventumo patirtis bei struktūras formuojantį atvirumą pasauliui padeda suvokti Karlas-Josefas Kuschelis, Herrmannas Kunischas ir kiti tyrėjai. Pirmajam priklauso daug literatūros teologijos studijų, tarp jų ir knyga *Galbūt Dievas turi sau poetų: literatūriniai – teologiniai portretai*. Joje Rilke's ir kitų poetų portretus apibendrina straipsnis „Kelyje į teopoetiką“⁴. Remiantis Kuscheliu, Angelika Walser⁵, teopoetika iš esmės gali būti suvokta labai paprastai: kaip literatūrinė realizacija ir jos interpretacija, esmingai bei dalykiškai nukreipta į estetines ir teologines kūrinio, ypač kalbinio kūrinio, konstantas. Teopoetikos dialogiškumą conceptualizuojanti literatūros teologija ne vienoje ypač vokiškos minties studijoje nusakoma kaip teologinio pažinimo pėdsakų tyrinėjimai – literatūrą sąlygojančios ir jos formuojamos teologijos požiūriu. Estetinių ir teologinių teksto vertinimo kriterijų suderinamumas – pirminis rūpestis ne vienam literatūros teologijos autoriui, kuris mums atrodo neatsiejamas nuo kultūros teologijos pirmtako Paulo Tillich'o akcentuoto, kultūros teologijos veiklai būtino maksimalaus susirūpini-

3 Žr. Viktorija Daujotytė, „Lyrika kaip meditacija“, *Literatūra ir menas*, 1997 09 27; Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra / 1988–2002/*, sudarė Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 124–126; Audinga Peluritytė, „Betliejaus metafora“, *Metai*, 1997, Nr. 2; Gediminas Kajėnas, „Meditatyvumas kaip poetinio ne-mąstymo forma“, *Literatūra ir menas*, 2004 10 15; ir kt.

4 Karl-Josef Kuschel, „Auf dem Weg zu einer Theopoetika“, in: Karl-Josef Kuschel, *Vielleicht hält Gott sich einige Dichter: Literarisch-theologische Porträts*, Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 1991, p. 366–396.

5 Angelika Walser, *Schuld und Schuldbewältigung in der Wendeliteratur: Ein Dialogversuch zwischen Theologie und Literatur*, Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 2000, p. 215–218.

mo aprašomais religijos dalykais, pripažįstant egzistencinį jos vaidmenį⁶. Kriterijų suderinamumą iš esmės atliepia pastangos įveikti konkurencinius santykius, kitaip tariant, įsisažmoninta būtinybė nenuskurdinti vienos ir kitos dialogo pusės. Teopoetikai paaiškinti Kuschelis vartoja koreliacijos sąvoką, o Tillichas koreliaciją nusakė klausdamas, kas yra analogijų principas kultūroje, joms suvokti iškeldamas simbolistinius atitikmenis tarp religinių simbolių ir to, kas jais simbolizuojama⁷. Simbolistinė kalbos esmė Tillichui tampa teologijos ir meno analogiškumo pagrindu. Taigi į meno funkciją tikrovę atskleisti taip, kaip negali atskleisti niekas kitas, teologas siūlo skverbtis per simbolių savastį⁸. Beje, vartoti teopoetikos sąvoką prasminga turint galvoje kitus panašius terminologinius atitikmenis modernioje literatūros teorijoje, pavyzdžiui, šiuolaikinei lietuvių literatūrai, taip pat ir Rilke's kūrybai reikšmingą, į simbolistinę literatūros kalbą atsigręžiančią mitopoetiką⁹. Taigi šiame straipsnyje dialogiškai nagrinėjamas religinis akiratis iš esmės yra teopoetikos ieškojimas. Modernaus literatūros ir teologijos santykio perspektyvoje šis kelias įmanomas ir prasmingas dominuojant estetinei sąmonei – turinčiai simbolistinę, o konkrečiau šiuo atveju, religines ir literatūrinės patirtis jungiančią, rikioriškai daugiabalsę kalbos prigimtį.

Meditacijų kūryba ir pokalbiai (žodis, šauksmas, tylą)

Rilke'i būdingą daugialypę Dievo metaforų gausą Kuschelis suvokia kaip galutinės Dievo neišsakomybės raišką. Pradėjęs nuo biografinių teopoetikos prielaidų, Dievo kaip amžinos iliuzijos, mirti nepajėgiančio Kristaus vaizdavimo „Kristaus vizijose“, neatsitiktinai ypač daug dėmesio Kuschelis skiria *Valandų knygai*, ku-

6 Žr. Пауль Тиллих, *Систематическая теология*, т. 1–2, Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга, 2000, p. 12, 132.

7 *Ibid.*, p. 63, 64–67.

8 Пауль Тиллих, *Избранное: Теология культуры*, Москва: Юристь, 1995, с. 276.

9 Literatūros teologijos ir literatūros mitologijos santykio ieškantis Wilfriedas Barneris tam tikslui derina įvairialypę religinę šventumo problematiką apimančio mito sampratą (atitinkančią Paulio Ricoeuro apibrėžtis) ir krikščioniškai teologijai priešingą mitiškumą. Tačiau bet kokių atveju akcentuojamas tiek literatūros teologijai, tiek mitologijai būtinas supratimas apie modernioje literatūroje dialogiškai sąveikaujančius mitinius, religinius, krikščioniškus elementus (Wilfried Barner, „Literaturtheologie oder Literaturmythologie?“, in: *Theologie und Literatur: Zum Stand des Dialogs*, herausgegeben von Walter Jens, Hans Küng, Karl-Josef Kuschel, München: Kindler, 1986, p. 146–163).

riai būdinga menininko kaip Dievo tarno ir sykiu jo kūrėjo (gimdytojo) tapatybė, meno kaip vienintelio įmanomo būdo kalbėti apie Dievą samprata¹⁰. Teologo pastebėjimu, ši knyga įkūnija Zaratustros ir Pranciškaus Asyžiečio literatūrinio suderinamumo paradoksą. Anot Kuschelio, knygoje *Naujieji eilėraščiai* kalbėjimą apie Dievą keičia negatyvios tylos nuostata, o malda tarsi neturi jokio „priešais“: transcendentinės instancijos sąlygotą meditaciją keičia stiprėjantis savimonės aktas¹¹. Kaip ir daugelis kitų Rilke's kritikų, Kuschelis atkreipia dėmesį į tai, kad šio autoriaus poezijoje Dievas yra neatsiejamas nuo konkrečios daiktų tikrovės ir aptinkamas išskirtinai individualios žmogaus sielos, kurioje svarbiausia – kūrėjo tapatybė¹². Dieviškumo ir jo meditavimo patirčiai svarbi atrodo Romano Guardini išvada, nurodanti į rilkiško santykio su šventuma neapibrėžtumą. Nagrinėdamas *Duino elegijas*, kritikas teigia, kad Dievas jose esąs pasitraukęs gana toli: jis nėra paneigtas, bet kartu nėra ir *čia gyvenantis*¹³. Šventojo Pranciškaus ir jo ordino realijos (krikščioniškos elgetystės fenomenas, artimas santykis su gamta ir kita), o kartu ir Nietzsche's *svaigulio*, šėlsmo ir jo kūno kalbos pėdsakai *Valandų knygos* meditacijose skleidžiasi kaip sinestetinis „aš“ atvirumas daiktams, o per juos – ir Dievui. Rilke's įtaką meditacinės tradicijos stiprėjimui modernioje lietuvių poezijoje įžvelgia Tūtlytė¹⁴. Per kūrybinio žodžio galią, tylos estetiką išryškėjanti dieviškumo patirtis, poetinė meditacija kaip šios patirties forma – tai galima suprasti kaip vieną esminių mums rūpimo akiračio dalių, kurių leidžia suvokti ne tik vienuoliniai *Valandų knygos* eilėraščiai. Beje, religinė „aš“ tapatybė, jo kaip kūrėjo (Kūrėjo akivaizdoje) tikėjimas, intymus ir daugiaprasmiškas pokalbis su Dievu kaip susitikimo forma teopoetine prasme ryškiausi yra lietuvių kalba dar nepublikuotuose šios knygos tekstuose.

Nuolat sugrįžtančius svarstymus, kas yra Kajoko poetinė *meditacija*, lemia autoriaus pasirinktas eilėraščių rinktinės pavadinimas ir, aišku, pati kūryba, kurios meditacinis skambėjimas prie rilkiško horizonto priartėja, o kitaip tariant, poetinės meditacijos akiratyje šie du autoriai susitinka su stipria jutiminio pa-

10 Karl-Josef Kuschel, „Rainer Maria Rilke und die Metamorphosen des Religiösen“, in: Karl Josef Kuschel, *Vielleicht hält Gott sich einige Dichter*, p. 111–112.

11 Idem, *Vielleicht hält Gott sich einige Dichter*, p. 141.

12 *Ibid.*, p. 126–127.

13 Romano Guardini, *Rainer Maria Rilkes Deutung des Daseins: Eine Interpretation der Duineser Elegien*, Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag, 1996, p. 25.

14 Rita Tūtlytė, „Raineris Maria Rilkė ir XX amžiaus lietuvių modernioji poezija“, p. 27–28.

saulio patirtimi, kasdienio pasaulio šventumos kontempliacija ir tokia daiktiškumo estetika, kurioje ypač svarbus gamtos pasaulis. Galvojant tiek apie Rilke'š, tiek apie Kajoko ir kitų lietuvių autorių poetines meditacijas, ypač svarbu atrodyti neužmiršti būtent religinės (ne tik filosofinės) šio santykio su pasauliu prigimties: iš Rytų religijų ateinančios susikaupimo tradicijos, kai artėjama prie pasaulio priešybės bei laikiškumą įveikiančios nušvitimo nirvanos, ar krikščioniškosios tradicijos su tuštumos patyrimu kelyje į Dievą, su tokia amžinybės kontempliacija, kai pasyviai persismelkiant Dievo buvimu, vis dėlto išsaugomas asmeninis „aš“ ir „Tu“ santykis. Ne tik monologinis, bet ir dialogiškas maldos ir meditacijos kaip gilesnės ir daugiau apimančios jos formos pobūdis leidžia įsigilinti į poetinės meditacijos išpūdį ne viename tekste, intymų pokalbį suvokiant kaip teopoetinio susitikimo raišką. Galvojant apie rilkišką akiratį ir ypač apie Kajoko poeziją, poetinės maldos sampratai svarbus ne tik Rytų religijų, bet ir Rytų krikščionybės nuostatos, taigi rytietiškas dialogas. Lietuvių autoriaus meditacijos įvyksta per intensyvų ir šventajai būties paslapčiai atveriantį kasdienio pasaulio stebėjimą, įsiklausymą į jį, asmenišką ir sykiu savąjį „aš“ naikinančio kreipimosi į *kitą* situacijose. Žodžio ir kitais kūrybiniais veiksmais, tylą ar neveiksmu išsakomą meditacinį pokalbį galėtume laikyti viena iš ryškiausių dviejų poetų susitikimo ašių. Daugelyje *Valandų knygos* eilėraščių į Dievą „aš“ kreipiasi tokiose intymaus, *Tu* metaforomis daugiaprasmio pokalbio situacijose, kuriose ypač svarbi yra *tylos* patirtis. Tylai „aš“ atsiveria kaip egzistencinei santykio patirčiai. *Tu* (Dievas), į kurį kreipiasi eilėraščio žmogus eilėraštyje „Aš dar toks pat, kuris atsiklaupiau...“¹⁵, nusakomas kaip *tylios celės balsas*, išgirstas *per tylėjimą apie gražiuosius angelus; kaip nutylėtasis, į kurį palinksta visi daiktai*. „Visas tavo dangus klausosi manyje ir perskrodžia mane, / Nes aš save mąstydamas tau nutylėjau“¹⁶ – šiais žodžiais kitame eilėraštyje į Dievą kreipiasi virpančios rankom jį tapantis „aš“. Iš daugelio kitų *tylos* patirčių prisimintume ir eilėraštytį „Kad taip tikra tylą nors kartą stotų...“¹⁷. Tyla nuskamba kaip meditacinio susitikimo su savimi ir kitu terpė. Kajoko eilėraštyje „Sėdžiu ant slenksčio ir man nieko nereikia“¹⁸ giesmė giedama didesnei už mintį esančiai tylai, galinčiai

15 Rainer Maria Rilke, *Das Stundenbuch*, Frankfurt am Main, Leipzig: Insel Verlag, 1991, p. 64.

16 *Ibid.*, p. 19.

17 Rainer Maria Rilke, *Poezija. Die Gedichte*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 33.

18 Donaldas Kajokas, *Meditacijos*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 322.

atverti šventąją nieko patirtį. Minimalistine forma išsakomas šventasis sąmonės susklydymas. Savuoju „nieko nereikia“ šis eilėraštis primena kitą poeto tekstą „R. M. Rilke“¹⁹:

kiek daug poetų įstabių gražiai jų lūpomis kuždėjo
anapusių pasiuntiniai apsakę slėpiningą taką
į kitą laiką kai ant kapo vienišai sumirksi žvakė
lyg jos liepsnelę nurašyt ketintų pirštai vėjo

o štai poezija...
ji tartum nieko nepasakė
tačiau gal pačio Dievo lūpomis gedėjo

Greta lengvai ironizuojamo poetinio pranašavimo, Kajoko Rilke yra tylintis, arba atsisakantis kalbėti apie tai, kas neišsakoma. Tačiau būtent per šį atsiribojimą, per šį *nieko* ir pasakoma daugiausia – tai, kas prilygsta ar yra neišsakymo verta patirtis. Tokia Dievo, apskritai šventumo neišsakymo nuostata iš esmės artima pačiam Kajokui. Tik vienas autorius eina ryškesniu daugiaprasmių metaforų, simboliškai krikščionišku *Žodžio* ieškojimo keliu, o kitas neišsakymui atsiveria stipresniu rytietišku neigimu su poetiškai stipria nereikšmingumo estetika. Nieko reikšmingo ir konkretaus lietuvių autoriaus meditacijose dažnai iškyla kaip ribinės patirties, žingsnio kitapus forma, apskritai kito pasaulio galimybė, atsiverianti ir per dabarties kaip ypatingo laiko akimirksnį.

Rilkiškos meditacijos požiūriu ypač įdomus Kajoko eilėraštis „nunc et in hora mortis nostrae“²⁰. Kultūrinės bei evangelinės patirtis jungiantis kūrybiškas įsižiūrėjimas į kasdienybę („du tris eilėraščius homero juoką mato pasiją“) sukuria meditaciją, kurioje į maldos santykį tyliai (skliaustų poetika) įsirašo Rilke's pasaulis: „ką dar? / gal miglą pakumprį / ir rainerio marijos rilkės gando negandą / – dabar ir rožės miego valandą“. Pasaulio vienovė paliudijama kaip esanti ir sykiu vis iš naujo kuriama vienoms šventumo dalims susikeičiant su kitomis, rožiniui (krikščioniškos meditacijos formai) ir Rilke'i vienas kitą papildant, transparentiškai peršviečiant dieviško nušvitimo kelyje. Rilke prisimenamas ir

19 *Ibid.*, p. 368.

20 Donaldas Kajokas, *Karvedys pavargo nugalėti*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 15.

tos pačios Kajoko knygos *Karvedys pavargo nugalėti* pradžioje. Dominuojanti viso pirmojo skyriaus situacija yra pokalbis, kurio meditacinė savastis (eilėraštis „Medituoju retai...“²¹) atsiveria per rilkiško kreipinio santykį, vedantį į kajokiškai žaismingą kalbėjimo nesikalbant, žinojimo nežinant, buvimo nebūnant šventumą: „Kaimyne / Dieve, matomės itin retai, todėl / nenusibostam, nespėjame / nusišnekėti – pasibūnam / pasisėdim / pasinesiklausinėjam“. Žmogaus pašnekesys su Dievu Rilke's eilėraštyje „Kaimyne Dieve...“²² kalba apie poetui iš esmės būdingą betarpišką artumą – Kito pasaulį vidujybėje ir sykiu absoliutų nuotolį, Kito neišreiškiamumą. Šis, kaip ir klausinėjimo neklausiant bei kiti buvimo kartu (*su-būties*) būdai ir leidžia atpažinti poetų susitikimą, kuriame ryškios tikrumo (paliudijimo) ir abejonės, atvirumui aktyvios ir meditatyviai pasyvios sąmonės sąveika.

Gutausko knygos *Betliejus* III dalies moto yra žodžiai iš Rilke's eilėraščio „Ruduo“: „Visi mes krentam. Krenta štai ranka. / Regi tu krentant viską lyg šią ranką. // O vienas juk yra, kur švelniai renka / Ir laiko rankoj krentantį bet ką“²³. Šiame *Vaizdų knygos* eilėraštyje „aš“ sutiktas Vienintelis yra stipresnis už nepaliamąją kritimą. Rilkiškai jutimine rankų metafora išsakyta pasaulio sauga dėsningai įsirašo, suteikia impulsą plėtotis ryškių krikščioniškosios egzistencijos bruožų turinčiai bendruomeninei, tėviškai ir motiniškai globojančiai sąmonei Gutausko poezijoje. Apie dar ankstesnę lietuvių poezijoje ryškų, Rilke's pėdsakų turintį lapų kritimą savo straipsnyje rašo Tūtlytė²⁴. Rilkiškai saugaus kritimo metafora įsirašo į rožinio ritmu *Betliejuje* perteikiamą nuolatinį judėjimą. Ritmingai judančio pasaulio šventumo patirtis *Betliejuje* neretai atsiskleidžia kaip teopoetinis pokalbis, turintis *Valandų knygos* žodžiui ir kitiems meditaciniams veiksams, kitoms knygoms būdingo, su maldos prigimtimi susijusio sakralumo. Savo giesme, vidinį ir išorinį pasaulį apimančiu ritminiu jo skambėjimu *anksčiau* „prilygęs“ Dievui, Rilke's eilėraščio „Grįžtu namo iš savo svyravimo...“²⁵ kalbantysis *dabartyje* yra pranciškoniškai nuolankus.

21 *Ibid.*, p. 10.

22 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 31.

23 Leonardas Gutauskas, *Betliejus*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 53.

24 Rita Tūtlytė, „Raineris Maria Rilke ir XX amžiaus lietuvių modernioji poezija“, p. 176.

25 Rainer Maria Rilke, *Das Stundenbuch*, p. 42.

Aš buvau giesmė, o Dievas – rimas
ošia mano ausyse.

Aš vėl tapsiu tylus ir paprastas,
Ir mano balsas nutyla,
Geresnei maldai
Nulenkiu savo veidą.

Kito *Valandų knygos* eilėraščio poetai *susitinka aukštuose skliautuose* to, kurio Vardas (*sena vardo naktis*)²⁶ tarsi negali būti ištartas, tačiau susitikimas su kuriuo įvyksta būtent per žodį – pokalbį su poetais. Rilkiškai maištingos ir sykiu pamaldžios kūrybinės prigimties turintis žodis (su siekiamybe prilygti Kūrėjui ar tik būti jo akivaizdoje) panašus į tą, kurį galima laikyti ryškiausia meditacijos patirtimi Gutausko knygoje *Popierinė dėžutė*. Tai ir subjektyvi estetinės religinės sąmonės dalis, ir tam tikras meditacinio grožėjimosi bei gėrėjimosi objektas, kurio jėga atsiskleidžia per Biblijos ir gamtos įtampas bei harmoniją. Dievo ir žmogaus (ar žmonių) santykį ikūnija daiktiškoji maldos savastis, nuostata, jog autentiškas religinės savimonės veiksmas įmanomas tarsi ne tiesiogiai, o per akmens (išskirtinio daikto *Valandų knygoje*) ir kitokio daiktiškumo prizmę: „Ir vis dėlto viliuos: akmuo nors kartą pasimels“²⁷. Dialektiniai vienas kitą kuriančių žmogaus ir Dievo santykiai išryškėja per pasaulio kaip altoriaus įvardijimą²⁸, kuris, neprarasdamas savojo daiktiškumo, tampa žmogaus ir Dievo artumo, beje, ne tik krikščioniškos, bet ir mitologinės sąmonės simboliu. Panašiai kaip ir Rilke's eilėraštyje „Ir štai valanda jau paliečia mane...“²⁹, per menininko rankos judesį, kuris paklūsta estetinei sąmonei (sugrįžtant prie Gutausko – „spalvų ir linijų diktatui“³⁰), atsiskleidžia vidinės ir išorinės erdvės, žodžio ir vaizdo vienovė. Daiktai, kurie paklūsta Rilke's subjekto žvilgsniui („Ir mano žvilgsniui atvertam – kaip nuotaka / kiekvienas daiktas paklus“), „atsikartoja“ linijoms paklūstančioje Gutausko „aš“ rankoje. Vienam ir kitam poetui buvimas su gamtos daiktais išryškėja kaip pasaulio vienovę lemiantis erdvėlaikis. Tapymo ar žodžio veiksmis, gamtos ir kitų daiktų tarpusavio santykiais sprendžiama

26 *Ibid.*, p. 46.

27 Leonardas Gutauskas, *Popierinė dėžutė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 13.

28 *Ibid.*, p. 242.

29 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 25.

30 Leonardas Gutauskas, *Popierinė dėžutė*, p. 23.

religinio pasaulio saitus įkūnijančios kūrybos mįslė. Tiesa, jai įminti Gutausko žmogus, skirtingai nuo Rilke's, pirmiausia atsiveria praeities laikui. Anksčiau cituotas Rilke'ės eilėraštis kalbėjo apie tik dabartyje atsiveriantį maldos santykį. „*Tu begaline Dabartie*“ – taip į Dievą kreipiasi eilėraščio „Jei būčiau užaugęs kur nors...“³¹ „aš“. Šis vardas kartu su kitais, pavyzdžiui, *Daiktų Tu Daikte* iš to paties teksto, kuria metaforiškai daugialypę neapčiuopiamo ir todėl vis kitokiu vardu ieškomo *Kito* simboliką. Ir vis dėlto panašiai kaip ir rilkiška dabarties akimirka („Ir štai valanda jau paliečia mane / skardžiuoju metalo dūžiu“³²), augustiniskai vidujinė Gutausko atmintis šio autoriaus poezijoje pasižymi kuriančios sąmonės atvirumu daiktiškam pasauliui, o tai neretai vyksta tokio pokalbio situacijoje, kuris kaip susitikimo forma primena *Valandų knygą*.

Atvirai ir pranciškoniškai paprastai Rilke's eilėraščių parafrazuoja Gailius. „Ko būčiau vertas, jeigu ir mane / Ši valanda užkluptų netikėta?“³³. Šis pokalbis su Rilke'e yra kalbėjimas ne tiek apie savo, kiek apie kito ribines patirtis, o jei ir apie save, tai per būtinąjį atvirumą kito ribiškumui. Tarsi poetinėje cituojamo teksto interpretacijoje išstinkanti valanda pirmiausia įgyja mirties išstikties simboliškumo. Kone absoliučiu Biblijos, Rilke's ar kitų autorių pakartojimu Gailius įprasmina kuo autentiškesnės atminties būtinybę, simboliškai egzegetinę (skirtingas biblines bei estetines reikšmės sutelkiančią) ir, sakytume, krikščioniškai nuolankaus „vertėjo“ patirtį. Šis „pakartojimas“ (teologine kultūros žmogaus prasme ne mažiau simboliškas nei originalumas) ypač įdomus pasirodo esąs dėl plyšio, pro kurį išsprūsta meditacinio minimalizmo turintis kitioniškumas. Tokią stilistiką suvoktume ne vieno literatūros teologijos, teologinės kritikos literatūroje autoriaus (jau cituoto Kuschelio ar kito teologo Raymundo Schwagerio³⁴) iškeliamos imitacijos kaip literatūros teologijos principo perspektyvoje. Šiuo požiūriu prisimintume ir kitą poetinę „egzegezę“ – Gailiaus psalmes. Meditacinę tylos prigimtį išreiškiantis šnabždėjimas vienoje iš psalmių jungiasi su liturginį izraeliečių pamaldumą ženklinančiu šauksmu (žr. Ps 89, 16)³⁵. Tylos,

31 Rainer Maria Rilke, *Das Stundenbuch*, p. 21.

32 *Idem*, *Poezija*, p. 25.

33 Antanas Gailius, *Sonetai*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 14.

34 Raymund Schwager, „Mimesis und Opfer – Sünde und Bekehrung: Was bedeutet theologische Kritik der Literatur?“, <http://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/57.html#h1>

35 Apie dieviško mokymo šnabždėjimą, malonę, gamtos daiktiškumą, klausimą bei atsakymą ir kitus pokalbio teologijos momentus Gailiaus psalmėse ir Gutausko *Betliejuje* žr. Dalia Jakaitė, „Pokalbio teologija šiuolaikinėje lietuvių poezijoje: Leonardas Gutauskas, Antanas Gailius“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, 2005, p. 549–561.

balso ir šauksmo motyvai, sudarantys vieną iš Rilke'ę ir mus dominančius poetus jungiančių prasminių grandžių, Dievo ir žmogaus dialogiškumą struktūruoja dar viename teopoetinio pakartojimo variante. Gailiaus „Jeremiją“³⁶ galima suprasti kaip to paties pavadinimo Rilke'ės eilėraščio (beje, versto ir šio lietuvių autoriaus)³⁷ parafrazę. Hiperbolizuojant biblinio pranašo situaciją, Dievas Rilke's eilėraštyje yra nyčiškas Patrakėlis ir Besotis, bet kartu ir tas, kuris su pykčio energija išlieto Jeremijo *šauksmo* yra vertas pagal pirminę biblinę pasaulio logiką. Paradoksaliu moderniosios teopoetikos keliu toks provokuojantis atsigręžimas į pranašo istoriją pasirodo kaip dieviško balso tikrumo atnaujinimas. Autentiškas santykis su Dievu sukuriamas intensyvaus kreipimosi intonacijom, vaikiškai nekalto ir grėsmingai pranašaujančio, duoto ir iš paties Jeremijo ateinančio balso *dialektine lyrika* (parafrazuojant Søreną Kierkegaard'ą). Nebepakeliami balsas ir šauksmas ties intensyvios religinės patirties riba ima krypti į meditacinę tylą, kuri yra tarsi vienintelė dialogo galimybė irstančio susikalbėjimo situacijoje. Bet ekspresionistinio skambėjimo turinčioje (ne)susitikimo dinamikoje ir ji netampa patikima. Prielaidą apie teopoetinį ekspresionizmo kontekstą su jam būdingo negatyvumo ir mesianizmo, modernistinio „poeto teologo“ (turint galvoje Wolfgango Rothes straipsnį apie ekspresionizmo teologiją ir atsigręžiant į Giambatisto Vico vartotą sąvoką) intonacijom sustiprintų ir Kuschelio nuostata šį eilėraščių suvokti kaip užšifruotą menininko savęs aiškinimą³⁸. Prisimintume ir balsą iš septintosios Rilke's *Duino elegijos*. Joje šauksmas pasiekiamas (išgirstamas ir įkūnijamas) kaip aukščiausia dieviško kvietimo, Dievo balso metafora. Biblinio pranašo istorijos akiratyje susitinkančius Rilke'ę ir Gailių sieja kūrybinę menininko situaciją metaforizuojantis *pokalbis* su Dievu, kurio intensyvumą formuoja dinamiškai besikeičiantys kalbėjimas ir tylą, pranašui suteikta malonė ir jam skirta kančia. Taigi šiam pokalbiui būdingas ekspresionistinio maišto turintis religinis nuolankumas. Panašiai kaip ir Rilke'i tarsi suskliaudžiant visą konkretesnę pranašavimo turinį, Gailiui svarbiausia šioje teopoetikoje bandyti nusakyti santykį. Tiesa, nors nežinia ar išgirstas, Dievo balsas ir kvietimas bei pašaukimas („Stokis ir eik / Galbūt esi paskutinis, pašauktas tuo vardu“) Gailiaus eilėraštyje turi daugiau patikimumo, yra tikresnis savo pažadu. Įvykusio *susitikimo* įspūdį iš vienos pusės sustiprina kelionės jautimiškumas, iš kitos – evangelinės pokal-

36 Antanas Gailius, *Šičia*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 57.

37 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 213.

38 Karl-Josef Kuschel, *op. cit.*, p. 144.

bio parafrazės. Tačiau ši santykių aprašyti simboliškas ir tarsi neišvengiamas yra būtent Rilke's *Jeremijas* – su abejone persmelktu įsitikinimu, ar pranašo balsas yra duotas Dievo, ar kylantis tik iš paties žmogaus, ar šis kraujuojantis, mirčiai priylgstantis *riksmas* be aiškaus atsako yra balsas Dievo kaip *Kito* akivaizdoje. Intensyvaus susitikimo bei ištikties situaciją kuria kiti riksmo bei šauksmo motyvai Gailiaus poezijoje. Pavyzdžiui, „*gyventi / ligi tavęs*“ turėjęs riksmas iš ciklo „ad me ipsum“³⁹ ar balsą ir daiktą rilkiškai sulyginanti malda iš „Karoliniškių elegijos“⁴⁰. Tyla, o ne šauksmas kitame tekste iškyla kaip vienintelė galimybė išgirsti balsą⁴¹. Aukščiau nei kalba ir sykiu iš jos kylanti tylą nuskamba kaip išskirtinė meditacijos bei religinio atvirumo forma. VI „ad me ipsum“ dalyje pasaulį stebintysis *tykiai* ir su meile atsigręžia į raudoną raugerškį⁴². Vienas iš galimų interstektų – Rilke's *Valandų knygos* eilėraštis „Raugerškis nokdamas raudonai dega...“⁴³ – paradoksalia neigimo ir atsiribojimo forma kviečia gyvenimo pilnatvei, susitikimui su Dievu. XVIII to paties Gailiaus ciklo eilėraštis tylą su meile siūlo vietoj visa apimančios baimės⁴⁴. Nors iš pirmo žvilgsnio taip atrodo, tačiau tai ne rilkiško baisumo priešybė. Kaip tik atvirkščiai, prie *Duino elegijų* Gailiaus pasaulis grąžina baimės, grožio ir meilės poetinėm asociacijom, be kurių neįmanoma meditacija, nesuvokiama angeliška žmogaus būtis.

Marčėno poezijoje atpažįstame stipresnę teopoetinę laisvę, tiek semantiniu, tiek poetiniu lygmeniu atsiskleidžiantį ryškesnį modernistinį vaizduotės žaidimą. Poeto eilėraštyje „Du gailėjimaisi“⁴⁵ meditacinis rūpestis, kaip skaityti ir versti Rilkę („ir tavęs / rainer maria rilke man gaila“), įsirašo į visa apimantį egzistencinį kalbos rūpestį, apie kurį leidžia kalbėti ne tik kuriančiojo, bet ir skaitančiojo laikysena. Semantiniame kalbos, poetinio ir apskritai žodžio akiratyje susitinka Marčėno eilėraštis „*aš sėdėjau prie knygos*“⁴⁶ ir Rilke's „Skaitantis“⁴⁷. Bendra ašimi galėtų būti laikomas ištinkantis *susitikimas* su knyga, kone dieviškas šios patirties dviprasmiškumas ir neišreiškiamumas nuolatinėje religinės ir meninės

39 *Ibid.*, p. 34.

40 *Ibid.*, p. 60.

41 Antanas Gailius, *Šičia*, p. 65.

42 *Ibid.*, p. 12.

43 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 65.

44 Antanas Gailius, *Šičia*, p. 24.

45 Aidas Marčėnas, *Dulkės*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 32.

46 *Ibid.*, p. 49–50.

47 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 144–146.

patirties sąveikoje, viena kitą papildančioje santalkoje. Marčėno skaitančiajam būdingas *dionisiškas* svaigulys („Viskas ėmė mirgėt, susilieję vaizdai ir garsai / pakitėjo erdvė, žodžiai liko anapus, ir vėjo“) savo virsmis apima mirties ir gimimo, vaizduotės ir išorinės regimos tikrovės, prasmės ir beprasmybės sferas. Šio svaigulio priežastis – šventas būties tapsmas bei virsmas. „Ir bus tvarka daiktuos ir reiškiniuose / kur viskas imsis ir į dulkes versis“ – taip dinamiškai ir anapus bet kokios racionalios logikos pasaulis nyksta ir sykiu kuriasi eilėraštyje „žiūrėjimas į žydinčią žibuoklę“⁴⁸. Pasaulio šventumą „išskaito“ ir sutelkia toks kasdienės aplinkos, išskirtinai daiktiškos erdvės, stebėjimas, kuriame suartėja angelas ir beprotis. Tiksliau, beprotis kaip svarbiausia šio karnavalinio dionisiško svaigulio figūra prilygsta angelo šventumui:

Ir angelas rugių spalvos sparnais
 Auksinį alų laistys iš ąsočio
 Kai su šernais papūgom ir tarnais
 Įžengs į menę vizija bepročio.

Poeto eilėraštyje „daiktai“⁴⁹ atsiskleidžiantis naktinis daiktų ir dulkių judėjimas vaizduotės ir sapno kūrybingumu prilygsta meninei tikrovei: „į dulkes virs-ta / pustoniais švelniais“. Šiame ar kituose eilėraščiuose turintis stipresnio Zaratusros siautulio, abipusis kūrybinis žmogaus ir daiktų atspindys („*visi daiktai* atsikartoja švintant“) vis dėlto artimas meditacinei Rilke's poezijos, pavyzdžiui, eilėraščio „Poetas“ situacijai: „Jei save daiktams atiduodu, / tai jie vėl grąžina mane“⁵⁰. Nyčiškai bei dionisiškai svaigiose, rilkiškai nuosaikiuose kasdienio pasaulio šventumo patirtyse ir Marčėno tyla iškyla kaip viena esminių meditacijos formų greta žodžio, balso ir kitų dinamiškos kalbinės patirties motyvų. Eilėraštyje „angelo atšvaitai“⁵¹ tyla yra pagrindinė pokalbio ašis, turinti meditacinę sutelkties ir virsmo galią („sukaupęs tylą spengiančią aukštai / galiu daiktais paversti dešimt žodžių“).

48 Aidas Marčėnas, *op. cit.*, p. 104.

49 *Ibid.*, p. 59.

50 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 171.

51 Aidas Marčėnas, *op. cit.*, p. 97.

Daiktų patirtis šventoje būties tapsmo paslapyje

Pasaulio *tapsmas* vidujybės link, o vidujybės tapsmas į pasaulį Kunischo suvokiamas kaip viena esminių Rilke's poezijos ašių – judėjimas, charakterizuojantis *daiktus* ir *sielos erdvę*⁵². Nuolatinis širdies vidujybės virsmu yra siekiama pilnutinės pasaulio (gyvenimo ir mirties) vienovės, tam tikros būsenos, kur šiapusinė ir anapusinė tikrovė pasirodytų kaip atvirybė. Vidinis miegas, kaip ir vidinis virpėjimas (*innige Schwingung*), yra sielos peizažo dalis, padedanti išsaugoti daiktus⁵³. Vidinis daiktiško sielos pasaulio tapsmas, širdis kaip šio virsmo jėga bei metafora ir šioje judėjimo sferoje išryškėjanti kalbos (žodžio) bei tylos patirtis yra dar viena Rilke's horizonto lietuvių poezijoje galimybė.

Tūtlytė apibūdina Kajoką kaip vieną *daiktiškumo* estetikos autorių šiuolaikinėje lietuvių poezijoje, daiktus ir nereikšmingumą motyvuodama Rytų išmintimi ir meditacijos mokymo struktūrą perėmusios poezijos figūromis⁵⁴. Daiktiškas ir daiktus sutelkiantis, šį vyksmą kaip šventumo *tapsmą* patiriantis Kajoko „aš“ ir ne tiek laiko, kiek erdvės stebėjimu nusakytas judėjimas, pavyzdžiui, šventyklos statymas eilėraštyje „Laukiančioji“⁵⁵, mūsų lūkesčių akiratyje supanašėja su rilkiškais žmogaus statiniais ar tapomais paveikslais, kuriuose apsigyvena Dievas. Anksčiau aptarta Kajokui būdinga nieko patirtis, besąlygiško ir visuotino reikšmingumo atsisakantis meditacinio veiksmo, pokalbio su *kitu* ir apie dievišką *kitybę* minimalizmas ne tik nepaneigia, neužgožia pasauliui būdingos nuolatinio judėjimo kaip tapsmo paslapties, bet ir leidžia jai dar labiau atsiverti – daiktiškai tampančiame pasaulyje atpažįstant dieviško nekintamumo prigimtį:

aš šventyklą stačiau pastačiau
ir žvakelių kvapnių pristačiau
į pašventintas iškilias
juodo žalvario žvakides

52 Hermann Kunisch, *Rainer Maria Rilke: Dasein und Dichtung*, Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 1975, p. 306–307.

53 *Ibid.*, p. 306–307, 355–356.

54 Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, p. 124–126.

55 Donaldas Kajokas, *Meditacijos*, p. 207.

na ir kas na ir kas na ir kas
 kad statei įstatei tas žvakes
 į pašventintas iškilias
 juodo žalvario žvakides

nieko mielas oi nieko išties
 tik kas vakarą vaškas lašės
 į pašventintas iškilias
 juodo žalvario žvakides

Beje, šventąjį nuolankumą ir religinei patirčiai artimą susiliejimą su daiktais sustiprina kitoks nei Gailiaus atveju, „apribotas“ subjektyvaus santykio su tikrove ir individualaus žvilgsnio, tačiau vis dėlto panašios teopoetinės prasmės turintis pakartojimas. *Valandų knygos* eilėraštyje „Esi tu vienuolynas...“⁵⁶ dieviškoji būtis nusakoma kaip vidinės gyvybės kupinas monumentalus ir daugiabriaunis šventovės statinys su savo aplinkine erdve, kalbančia apie praeinantį tamsėjančių daiktų ir šviesos žaismo pasaulį („Jis yra praeinantis: nes tu esi“), kuris atsiverti gali tik vakarui ir poetams prilygintam *Tu*.

Dviejų Gutausko knygos *Popierinė dėžutė* eilėraščių paantraštėse randame *R. M. R.*⁵⁷. Kūrybos mįslė juose menama apmąstant žodžio ir daiktų santykį praeityje – egzistenciškai svarbiausiame laike. Atvirumas kaip intensyviausia santykio forma pasirodo tarsi ne dabartyje ir ne daiktuose, taigi ne tame, kas abipusiam ryšyje charakterizuoja rilkišką žmogaus būties esmę, vidujinį jos tapsmą. Apskritai iš daiktų „atimama“ viena esminių jų ypatybių pagal Rilke'ę – atvirumas: „Daiktai – ne dulkės. Jie niūriai patvarūs / Ir užsisklendę savyje. Tačiau ne jie man atidaro / Gyvybės ir mirties stebuklą ryto debesų“⁵⁸. Galia atverti pasirodo esanti virš dabarties laikiškumo ir daiktų *nykstamumo*. Kadangi ne daiktai, o dulkės (dieviškojo niekio ženklas) įkūnija atvirumo paslaptį, kiek deklaratyviai nuo šio pasaulio yra atsiribojama: „Tegu / Nesmerks manęs dvasia vienuolio Rilke's / Už vaiko dvasią – daiktus man pažint / Atrodo nereikšminga [...]“: Ir kitame Gutausko eilėraštyje daiktai iškyla kaip priešybė nedaiktiškai

56 Rainer Maria Rilke, *Das Stundenbuch*, p. 83–84.

57 Leonardas Gutauskas, *Popierinė dėžutė*, p. 296–297.

58 *Ibid.*, p. 297.

dvasiai, tampančiai amžinybės metafora⁵⁹. Vis dėlto ir per nureikšmintą daiktų pažinimą atsiranda galimybė geriau pažinti estetinę pasaulio prigimtį („Bet ir dūlėjimas erdvėj beribėje – gražu“⁶⁰). Mirtis kaip daiktiško pasaulio tapsmas nedaiktišku, krikščioniškai pasaulėvokai artima amžinybe turi Rilke’s *virsmo* pėdsakų. Paradoksaliai ir tarsi neišvengiamai (kaip bebūtų siekiama likti ties tradiciškai patikimu dvasios nedaiktiškumu) savęs ieškojimas vyksta kartu su ilgesio ir nostalgijos pilnais daiktais. Susitikimas su jais vis dėlto įmanomas, bet tik vidujybėje nujaučiant ir iš esmės įsisąmoninant daiktuose glūdintį dievišką nykstumą, kuris dėl amžinojo Žodžio perspektyvos ypač artimas praeinančiam *Valandų knygos* pasauliui. „Nedingsta niekas. Nei daiktai nei medžiai. / Jie tik pasislepia po dulkėm, po žeme. [...] Nedingsta niekas. Žodis, kaulai, vardas. / Jie tvyro, amžinybei pasmerkti“⁶¹. Prisimintume ir poetinį daiktų šlovimą devintoje *Duino elegijoje*, kurioje būties paskirtis „apribojama“ žmogišku jų ištarimu bei įvardijimu; bet vėlgi ši žodžio galia prieinama tik tokia „aš“ ar intersubjektyvia „mes“ patirtimi, kuri apdovanota angeliška sakymo, meilės bei rūpesčio savastimi.

Daiktais persmelkto ir nuolat judančio vidinio pasaulio perspektyvoje įdomus vienas Gailiaus sonetas⁶². Neatsiejama nuo daiktiško pasaulio, ypatinga rankos laikysena pasirodo kaip baugaus ir drauge atveriančio tapsmo galimybė („Kažkas kvėpuoja neramiai ir baugiai, / Kažkas tamsiausioj delno kertėje / Ūgliu pavirsta, pumpuru, šaka“). Savęs ieškantis „aš“ kitame eilėraštyje⁶³ prilyginamas daiktams, o ši tapatybė atveria dialektiškai egzistuojančią dieviško atsitiktinumo grėsmę ir sykiu besąlygišką saugumą. *Duino elegijoms* būdinga vaiko ir angelo paralelė su panašiu semantiniu pirmapradiškumo bei autentiškumo turiniu charakterizuoja netikėtą rugsėjo išiktį kitame Gailiaus sonete: tapsmo galimybė jame realizuojama kaip pradžios ir pabaigos sąveika⁶⁴.

Nors ir be ryškių citatų, aliuzijų ar parafrazių, tačiau rilkiškas tapsmas bei virsmas savo pėdsaką turi ir Marčėno knygoje *Dulkės*. Iš esmės tai tas pats daugiabalsis dionisiškas judėjimas, mūsų aptartas kūrybinės, per žodį įvykstančios

59 *Ibid.*, p. 276.

60 *Ibid.*

61 *Ibid.*, p. 283.

62 Antanas Gailius, *Sonetai*, p. 31.

63 *Ibid.*, p. 54.

64 *Ibid.*, p. 12.

pasaulio meditacijos perspektyvoje. Eilėraštis „trupantis miestas“⁶⁵ sukuria dinamišką besikeičiančio miesto rūke vaizdą. Kintančių miesto daiktų judėjimas („Daiktai, tartum svorį praradę, / imas į šitą rytą“) išaugina religinės tikrovės pažadui prilygstančią vienovę („Visa yra pažadėta, / visa yra padalinta, / visa sueina į vienį, / niekas nelieka atskirta“). Intensyvėjant ir plečiantis įsiklausymui bei regėjimui, *tampa* ir Dievas, kuris tokiu buvimu tarsi paranda savo substancionalumą bei patikimumą. Tačiau būdamas vidujybėje ir išorybėje patiriamo nuolatinio judėjimo dalimi, pagal modernaus teopoetinio žaismo „dėsningumus“ jis egzistuoja dar intensyviau. „Dievas niekur nestovi / žengdamas tapsmo vietom, / Ten, kur Jis buvo vakar, / ryt jau Jo neberasi“. Tai atliepia rilkiškai neišreiškiamą arba tik per daiktus išsakomą Dievo egzistavimą menininko, kūrėjo sieloje.

Angelas kaip jungties ar svetima būtybė

„*Angelai yra aukščiausias skausmas*“ – rašoma jau cituotame sugrįžimo (iš svyravimo bei nerimo į maldos tylą) Rilke's eilėraštyje⁶⁶. Būdamas baisaus gražumo, su dieviškos (ar žmogiškos) anapusbės įsiveržimo (ištikties) jėga, poeto angelas išreiškia per meilę ir kūrybą pasiektą aukštesnę būtį – paties „aš“ ar šalia jo esančio kito. „Esam čia gal tik tam, kad išstartume: namas, / tiltas, šulinys, vartai, ąsotis, vaismedis, langas“⁶⁷. Taip įvardinta kūrybinė žmogaus galia, kaip ir elegijose iškylantis meilės gebėjimas, yra angeliški. Garsieji Rilke's angelai ir ypač jų baisumas yra ta tema, be kurios iš principo neįmanoma kalbėti apie lietuvišką religinę šios figūros patirtį, ypač šiuolaikinėje literatūroje. Bet prieš tai atsigręžkime dar į vieną kitą mintį iš ilgos šio archetipo tyrinėjimo tradicijos. Guardini pastebėjimu, nebūdamas nei žemiškos šiapusbės, nei mirties anapusbės sferoje, Rilke's angelas yra viena ir kita apimančioje visybėje. Išreikšdamas esminį rūpestį pasauliu ir egzistencine vidujybe, jis yra ne tik viršžmogiškai didelis, bet ir žmogui nepasiekiamoje aukštybėje⁶⁸. Sielos erdvė, kurios paslapyje gyvena Rilke's angelas, yra ne psichologinė sąmonės sritis, bet vidujybės ir

65 Aidas Marčėnas, *op. cit.*, p. 130.

66 Rainer Maria Rilke, *Das Stundenbuch*, p. 42.

67 *Idem*, *Poezija*, p. 299.

68 Romano Guardini, *op. cit.*, p. 25–28, 67, 76.

virsmo erdvė⁶⁹. Kuschelio pastebėjimu, *Duino elegijų* angelai kaip savęs pažinimo metaforos įkūnija skirtingas *štai–būties* formas, pavyzdžiui, neišsaukto šauksmo ar neišgirdo atsakymo ribiškumą⁷⁰. Kaip teigia Kunisčas, angelui ženklinant neišreiškiamybę, daiktai yra tie, kurie galimai išreiškia žemišką pasaulį / šiapusybę (*Diesseits / Hiesige*)⁷¹. Taigi sugrįžtame prie skirtingų meditacijos verbalumo formų tiek Rilke's, tiek kitų mūsų nagrinėtų poetų tekstuose, per šį santykį paaiškėjančio ar jo metu kontempliuojamo Dievo neišreiškiamumo, kurio viena iš daugelio metaforų ir yra angelas.

Panašiai kaip ir *Duino elegijose*, Marčėno eilėraščio „aklas nebylys“⁷² angelas pasirodo kaip nepažįstama (tarsi net nebandoma paaiškinti, tik konstatuojama) neapibrėžtos anapusybės jėga prabilti, keisti formas bei jas įvardinti. Marčėno poezijoje pasikartojantis rilkiškas angelo baisumas tampa ne tik stipresnės, aukštesnės ir sykiu „tik“ žmogiškos būties, bet kartu ir jai svetimos (autentiškumo stokojančios) egzistencijos simboliu. Kasdieniškoje, *Kito* patirtį tarsi visai prarandančioje Rilke's angelo baisumo parafrazėje (eilėraštis „angelo fobija“⁷³), šventuma kartu ir sugrįžta, o tai įvyksta kūrybos kaip svarbiausio (švenčiausio) šiapusybės veiksmo, poetinio žaismo dėka. Poezijos savastis atsiskleidžia atsiveriant vienai iš daugelio ir sykiu išskirtinei biblinei angelo ištikties situacijai, primenančiai apie gyvybiškai būtiną malonės (palaiminimo) poreikį: „mes tik žaidžiam bet taip / lyg su angelu grumtųs Jokūbas“⁷⁴. Tarsi haidegeriškame poezijos prigimties nusakyme poezijos žaidimas prilyginamas rimtam veiksmui, kuris tarsi patikrinamas jį susigrąžinant į *Kito* akivaizdą. Rilke's baisumo pėdsakų turi ir neįmanomo susikalbėjimo ženklų tampantis angelas iš eilėraščio „sapnuoju angelas skrieja“⁷⁵, nyčiškai dionisišką pasaulio šėlsmą sutelkiantis *angelas žudikas* (eilėraštis „iš tylos kur pažadins“⁷⁶). Angelo, nakties ir visus pasaulio dėsningumus apverčianti sapno būseną mus sugrąžina prie Rilke's eilėraščio „Alyvų sodas“. Angelo tariamybė yra vienas iš niekuo neypatingos nakties ženklų, ir tai jau ne Kajoko nereikšmingumas, bet beprasmybės šiuurpas, kai norą sumažinti

69 *Ibid.*, p. 67.

70 Karl-Josef Kuschel, *op. cit.*, p. 156–159.

71 Herrmann Kunisch, *op. cit.*, p. 346–347, 395.

72 Aidas Marčėnas, *op. cit.*, p. 5.

73 *Ibid.*, p. 63.

74 *Ibid.*

75 *Ibid.*, p. 31.

76 *Ibid.*, p. 82.

kitų gėlę keičia tik bevardė gėda. Meditacinis panirimo į delnus judesys („Alyvų sodas“⁷⁷) metaforizuoja Jėzaus Kristaus kaip žmogaus (ne tiek Dievo) nuovargį, regis, absoliučioje nesusitikimo situacijoje. Su šiuo eilėraščiu Marčėno kalbančysis susitinka tikėjimo, grožio ar kitos tiesos reliatyvumo paribiuose.

Aliuziją į „Alyvų sodą“ atpažįstame Gailiaus eilėraštyje iš „Lauryniškių elegijų“⁷⁸. Kaip ir kitais atvejais, ekspresionistiškai negatyvus rilkiškas santykis lietuvių autoriui iškyla kaip simboliška būtinybė atnaujinti tikėjimo tiesas:

Angelas
sodą apeina nakčia,
sidabru pasipuošęs,
baltas ir didelis.

Vargonai
pragysta ūmai
Velyknakčio aušroje

Gailiaus tekstas vėlgi rašomas tarsi atsakymas į „pakartojimo“ reikalingą klausimą, kuriam vis dėlto atrandamas kitas atsakymas – skirtingai nuo Rilke's eilėraščio situacijos, surasta patikimo susitikimo galimybė, kurią paliudija anaip-tol nebaisus ir nerimo nekeliančio angelo dalyvavimas Velyknakčio paslapyje, tikėjimo įtikrovintas pažadas *pagirdyti*. Per sodą žengiantis angelas iškyla ir ki-tame Gailiaus eilėraštyje⁷⁹, tačiau jau be tiesioginio didžiosios kančios ir prisi-kėlimo horizonto.

Nors eilėraštyje „Laivas“⁸⁰ Kajoko „aš“ plūstasi „su radausko angelais“, nors būtent šio lietuvių esteto kūrybos atgarsių išties turi ir Marčėno angeliškos bū-tybės, vis dėlto kartu su Henriku Radausku į vieno ar kito šiuolaikinio lietuvių poeto tekstus ateina ir rilkiškas angelo akiratis, pavyzdžiui, Kajoko eilėraštyje „Vynuogynas“ apdovanotas dieviška nežinomybe⁸¹.

77 Rainer Maria Rilke, *Poezija*, p. 158.

78 Antanas Gailius, *Šičia*, p. 47.

79 *Ibid.*, p. 69.

80 Donaldas Kajokas, *Meditacijos*, p. 338.

81 *Ibid.*, p. 348.

Išvados

Religinę patirtį kaip žmogaus santykį su Dievu, pasaulio šventumą „slepiančią“, o tiksliau, apie sakralios *kitybės* neišreiškiamumą kalbantis Rilke's pasaulis, dar nuo pirmųjų šio autoriaus vertimų dominęs lietuvių poetus, iškyla kaip talpi galimybė gilintis į religinę šiuolaikinių lietuvių autorių sąmonę, dialogiškumą atpažįstant ten, kur iš pirmo žvilgsnio atrodo esama skirtingos stilistikos autorių. Religinis polifoniškumu, itin subjektyviu kasdienio pasaulio išventinimu pasižymintis Kajokas, esminiais plyšiais praturtintą pakartojimą kaip imitacinį teopoetikos principą realizuojantis Gailius, tradicinei krikščioniškajai literatūrai savo vaizdiniais artimas Gutauskas ir neideologiškas dionisiško svaigulio poetas Marčėnas – šie autoriai susitinka mums įsiskaitant į Rilke's poeziją, įsiklausant į tiesiogines šio autoriaus parafrazes bei semantines asociacijas. Literatūros teologijos kelyje juos pirmiausia sieja Rilke'i artimos poetinės meditacijos perspektyva. Tylos estetiką išreiškianti ir jos struktūruojama šventojo nieko patirtis Kajoko poezijoje artima poetinėms laukimo, nušvitimo ir ištikties meditacijoms Rilke's kūryboje. Marčėno atvirumas Rilke'i ir konkrečioms jo kasdienio pasaulio meditacijoms išryškėja kaip simbolinė egzistencinio kalbos rūpesčio, kūrybinio kasdienybės svaigulio dalis. Pokalbis kaip dieviško susitikimo forma, kartu su tyła ir kitomis patirtimis rilkiškų asociacijų įgyja ir Gailiaus tekstuose. „Pakartodamas“ Rilke's „Jeremiją“, abejonę ir maištą Gailiaus eilėraštis įprasmina kaip meditacinio santykio pradžių. Daiktiškos ir tyliai prabylančios meditacijos atgarsių įgyja dieviškai saugus Gutausko pasaulio judėjimas, jo kintamumas ir amžinybė, ypatingos galios išsaugoti atmintį turintis kūrybos žodis. Su ryškia krikščioniškąja tradicija (Gutauskas) ar dionisišku svaiguliu (Marčėnas), ypatinga pakartojimo nuostata ar tylos estetika (Kajokas, Gailius) perteiktas žodis atskleidžia kaip išskirtinis religinę patirtį įgalinantis meditacijos veiksmas, suvokti įmanomas tik kitų, į Dievo ieškojimą, jo neišreiškiamumo paslaptį nukreiptų, kūrybinių veiksmų kontekste (šventovės statymas, paveikslo tapymas...). Šventąją žmogaus sielos ar jo kasdienybės, dievišką *kitybės* prigimtį išreiškiantis pasaulio tapsmas daiktiškuose lietuvių autorių tekstuose pasirodo kaip dionisiškai pilnas, bet kurias religines šventumo tradicijas subjektyviai niveliuojantis vaizduotės šėlsmas (Marčėnas) ar į nieko bei tuštumos patirtį nukreiptas judėjimas (Kajokas). Atsiribodamas nuo rilkiško daiktų pasaulio, Gutausko poezijos žmogus jį kartu ir atranda kaip būtiną prielaidą suvokti šio pasaulio praeinamumą, saugų judėjimą ar amžinybės grožį. Angelas, kaip viena ryškiausių religinės patirties,

Dievo neišreiškiamumo metaforų lietuvių poezijos kontekste, pirmiausia įdomus baisumo semantiniu lauku, kurio patirtis atrodo būtina įsiskaitant į Marčėno ir kitų autorių pasauliui būdingą kūrybinę bei meilės prigimtį. Tikėjimo ir grožio reliatyvumą įprasminantis Rilke's angelas Gailius poezijoje pasirodo kaip naujai surastų tikėjimo tiesų galimybė.

Dialogue of Modern Religious Lithuanian

Experience with Rainer Maria Rilke:

poetry of Donaldas Kajokas, Leonardas Gutauskas,

Antanas Gailius and Aidas Marčėnas

S u m m a r y

Semantic and stylistic Rilke's horizon in the Lithuanian poetry is large and versatile, emerged already at the beginning of modern Lithuanian literature. Religious experience is one of the main axes of this horizon, also distinct in modern Lithuanian poetry. In the article four authors – Gutauskas, Kajokas, Gailius and Marčėnas – have been chosen as the main object of dialogical comparison from the viewpoint of religious experience. The main methodological direction is the way of theopoetics. Poetical meeting of Rilke and the Lithuanian authors in the perspective of religious consciousness is at first allowed to be perceived by the axis of meditation as a personal relation to God. Referring to concrete Rilke's quotations and paraphrases, the article analyses meditational experience of silence, word, voice and scream, creation and conversation as special forms of encounter. Word conveyed with the Christian tradition or Dionysic vertigo, attitude of repetition or aesthetics of silence reveals itself as exceptional meditational action that enables religious experience and may be perceived only in the context of other creative actions. Becoming and movement of material world expressing the divinity of the world is one more common feature relating Rilke and the Lithuanian poets. The becoming of the world in the Lithuanian texts expresses the nature of human soul and every day life, sacred in Dionysic or Christian way, and divine nature of the Other. Angel motive gains the intonations of awfulness characteristic to Rilke's angel; this figure also expresses the associations of love and other forms of more sublime.

Key words: Lithuanian poetry, literature and theology, meditation, dialogue, Rainer Maria Rilke.
